

מלחמת רמות גלעד ומות אחאב בה כדבר ה' (כ"ב, א-לח)

טז. "דְּבַר ה'" – עיון מסכם

השורש **דב"ר** מופיע בסיפורנו פעמים רבות, כשם או כפועל, לעתים בהקשר של דיבור אנושי ולעתים בהקשר לנבואה מאת ה'. בעיון זה נדון בהופעות השונות של שורש זה בהקשריו השונים, וננסה לעמות על משמעותו כמילה מנחה.

1. כְּדָבַר ה' או כְּדָבַר אֶחָד מֵהֶם?

בלב הסיפור, בארבעת הפסוקים יג-טז, שבהם מתוארת הבאתו של מיכיהו לפני אחאב באמצעות שליח, חוזר השורש **דב"ר** שבע פעמים בצפיפות מרשימה (חמש מתוכן בפסוק יג בלבד):

1. (יג) וְהַמְלֵאךְ אֲשֶׁר הִלָּךְ לְקִרְא מִיְכִיָּהוּ דָבַר אֵלָיו לֵאמֹר:
2. הִנֵּה נָא דְבַרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד טוֹב אֶל הַמֶּלֶךְ
3. יְהִי נָא דְבָרְךָ
4. כְּדָבַר אֶחָד מֵהֶם
5. וְדַבְרֵת טוֹב.

6. (יד) וַיֹּאמֶר מִיְכִיָּהוּ: חִי ה' כִּי אֶת אֲשֶׁר יֹאמֶר ה' אֵלַי – אֲתוֹ אֲדַבֵּר...

7. (טז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ: עַד כַּמָּה פְּעָמִים אֲנִי מִשְׁבַּעַךְ אֲשֶׁר לֹא תִדְבַר אֵלַי רַק אֲמַת בְּשֵׁם ה'.

הופעותיו של השורש **דב"ר** בקטע קצר זה משקפות מאבק בין שתי תפיסות נבואה:

המלאך הנשלח להביא את מיכיהו מבטא בדבריו את התפיסה כי הנבואה היא 'דברו' של הנביא, הנגזר מרצונו החופשי ומתפיסותיו האנושיות. לפיכך הוא מפציר במיכיהו להשוות את 'דברו' הנבואה שבפיו, שאותו יאמר עוד מעט אל המלך, ל'דברי הנביאים' הנאמרים 'פה אחד טוב אל המלך'.

כנגד חמש הופעות אלו של השורש **דב"ר**, הקשורות כולן לאותו שליח תמים של אחאב, מציב מיכיהו בתגובתו לדברי השליח הזה תפיסה הפוכה. הוא נשבע כי 'דברו' את אשר יאמר ה' אליו. בכך הוא מציב תפיסה של הנבואה שעל פיה הנביא מבטא את דבר ה' הנאמר לו, ואינו בן-חורין לדבר כרצונו.

בעקבות דבריו הראשונים של מיכיהו לאחאב שנאמרו באירוניה ('עֲלֶה וְהַצַּלְתָּ...')¹, מודה אף אחאב (בעל כורחו) בתפיסת הנבואה שביטא מיכיהו: הוא משביע את מיכיהו שידבר אליו רק אמת בשם ה', והרי זו מעין שבועתו של מיכיהו עצמו שנאמרה קודם לכן לשלוחו של אחאב.

2. דבר ה' – מי הנושא אותו ומה תוכנו?

שני המופעים האחרונים של השורש **דב"ר** ברשימה שלמעלה, שייכים גם לרשימה נוספת של שבע הופעות השורש **דב"ר** בסיפורנו – רשימת הופעותיו בהקשר לנבואה מאת ה' ובסמוך להזכרת שם ה' בפסוק.

במקומות אחדים במקרא, העוסקים בנבואה ובהתגשמותה, או שבהם מתואר מאבקו של נביא כנגד מתנגדיו, משמש הצירוף '**דבר ה'**' (כמות שהוא, או כשהוא מחולק בתוך משפט) בתור 'צירוף מנחה', העובר כחוט השני לאורך היחידה הספרותית.² כך הדבר גם בסיפורנו: השורש **דב"ר** (כשם או כפועל) בזיקה לנבואה מאת ה', חוזר לאורך סיפורנו שבע פעמים. הבה נעקוב אחר רשימת המופעים:

¹ ראה עיון ח שהוקדש לבירור דבריו הראשונים של מיכיהו לאחאב.

² הנה דוגמאות אחדות, מהן שנידונו בעיונינו במקומות שונים: בסיפור על איש הא-לוהים שבא מיהודה לבית אל במל"א י"ג ובהשלמתו במל"ב כ"ג, טו-כ מופיע השורש **דב"ר** (בזיקה לדבר ה') ארבע עשרה פעמים – ראה בסדרת העיונים 'נגד מזבח בית אל וכהניו' עיון ח; במל"ב ב', בסיפור העימות בין אליהו לשלוחי אחזיה, משמש השורש **דב"ר** כמילה מנחה (17 הופעות ב-16 פסוקים), והוא בא בשני הקשרים: דבר ה' (או נביאו) ולעומתו דבר המלך – ראה 'פרקי אליהו' בסדרה 'אחזיה' עיון י; בשני סיפורי עימות בספר ירמיהו ניצב

- א. (ה) ... דָּרַשׁ נָא כִּיֹּס אֶת דְּבַר ה'.
- ב. (יד) ... אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֵלַי – אַתָּה אֲדַבֵּר.
- ג. (טז) ... אֲנִי מִשְׁבַּעְדָּךְ אֲשֶׁר לֹא תִדְבֹּר אֵלַי רַק אֶמֶת בְּשֵׁם ה'.
- ד. (יט) ... וַיֹּאמֶר: לָכֵן שָׁמַע דְּבַר ה'...
- ה. (כג) ... וְהוֹדִיב עֲלֶיךָ רָעָה.
- ו. (כח) ... אִם שׁוֹב תִּשׁוּב בְּשָׁלוֹם, לֹא דִבֶּר ה' בִּי.
- ז. (לח) ... וַיִּלְקֹוּ הַקְּלָבִים אֶת דְּמוֹ וְהִזְנוּת רָחֲצוּ כַּדְבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר.

שלא כמו בעימות הקצר בין מלאכו של אחאב לבין מיכיהו, מבטאת רשימה זו של שבע הופעותיו של 'דבר ה' את התפיסה כי דבר הנביא אכן נשלח אליו מאת ה'. המאבק המשתקף מרשימת הופעות זו, המשתרעות על פני הסיפור כולו, היא **מיהו** נביא האמת שבאמצעותו נשלח דבר ה' ו**מהו** דבר ה' הזה. שאלות אלה עומדות במרכז סיפורנו.

ראשון המתבטאים בסוגיה זו הוא יהושפט, המבקש מאת אחאב (ה): "דָּרַשׁ נָא כִּיֹּס אֶת דְּבַר ה'" (א). אחאב, שלא חשב לעשות כן מלכתחילה, נענה לבקשת יהושפט, ומזמן את ארבע מאות נביאיו להשמיע את נבואתם.

השאלה המתבררת בהמשך הסיפור היא **מה יהיה תוכנו** של דבר ה' המבוקש, האם יהיה 'טוב' לאחאב או 'רע' לו³, ו**מיהו** נושאו האמיתי – האם ארבע מאות נביאיו של אחאב או מיכיהו בן ימלה.

בכל פרשת התנבאותם של ארבע מאות הנביאים (בפעם הראשונה ובפעם השנייה), ואף בפרשת התנבאותו של צדקיה בן כנענה, אף שנזכר שמו של ה' בפייהם (וצדקיה אף אומר בפסוק יא "כֹּה אָמַר ה'"), אין הצירוף המנחה 'דבר ה' נזכר אף לא פעם אחת! ללמדנו שהללו אינם נושאי דבר ה'.

הצירוף 'דבר ה' מופיע לראשונה מאז הזמין אותו יהושפט בשבועתו של מיכיהו לשלוחו של אחאב בפסוק יד "אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֵלַי – אַתָּה אֲדַבֵּר" (ב), ובהשבעתו של אחאב את מיכיהו בפסוק טז "אֲשֶׁר לֹא תִדְבֹּר אֵלַי רַק אֶמֶת בְּשֵׁם ה'" (ג).

ובכן, בשלב זה כבר ברור כי מיכיהו הוא הנביא הנושא את דבר ה' באמת, אך דבר ה' עצמו – עדיין לא נאמר מהו. אף כאשר נושא מיכיהו את נבואתו הראשונה ("רְאִיתִי... – פסוק יז) אין מופיע הצירוף דבר ה', משום שבנבואה זו הוא אמנם חוזה את העתיד בתיאור תמונה ממשית, אולם חזון זה אינו דבר ה' המפורש המיועד לאחאב.

רק בנאומו הגדול של מיכיהו בפסוקים יט–כד מופיע הצירוף המנחה כמסגרת לנאום כולו. בפתחתו: "וַיֹּאמֶר: לָכֵן שָׁמַע דְּבַר ה'..."⁴, ובחתימתו: "וְהוֹדִיב עֲלֶיךָ רָעָה" (ד–ה).

ובכן, עתה נתברר **מהו** דבר ה' שבפי מיכיהו: אם יתפתה אחאב לרוח השקר שבפי נביאיו ויעלה למלחמה ברמות גלעד – ימצא בה את מותו.

עם הופעתו הדרמטית של דבר ה' הזה בפי מיכיהו נביא ה', מתעורר צדקיה להגן על היותו נביא ה' האמיתי. הוא מנסה לטעון כי דבר ה' שייך רק אליו ולא למיכיהו. בפסוק כ"ד אומר צדקיה בן כנענה למיכיהו: "אֲנִי זֶה עֶבֶר רוּחַ ה' מֵאֵתִי לְדַבֵּר אוֹתָךְ?". אמנם השורש דב"ר מופיע כאן בזיקה ל'רוח ה'', אך פסוק זה כמובן אינו במניין ההופעות, שהרי אין זה דבר ה' באמת: הרוח המדברת מגרונו של צדקיה היא 'רוח שקר', וזו אינה קשורה בשום דרך לדבר ה' ביד מיכיהו נביא האמת.

עתה ניצב אחאב (וכן שאר הנוכחים באותו מעמד) בפני הדילמה הגדולה, מיהו נושאו של דבר ה' האמיתי: האם מיכיהו, המתריע באחאב "וְהוֹדִיב עֲלֶיךָ רָעָה", או צדקיה בן כנענה וחבריו המבטיחים לו את הצלחתו במלחמה.

אחאב מכריע לצאת למלחמה, ובכך הוא מבטא קבל עם את אי-אמונו בהיותו של מיכיהו נושאו של דבר ה' (בכך הוא מתכחש לדבריו בפסוק טז). את הכרעתו זאת הוא כורך בהוראה לכלוא את מיכיהו 'עד בואו בשלום' (כז), כהבעת ודאות בכך שיתברר למפרע כי דבר ה' אכן לא היה בפי מיכיהו אלא בפי מתנגדיו.

על דברי אחאב הללו מגיב מיכיהו בהבעת ודאות הפוכה: באומר (פסוק כח) "אִם שׁוֹב תִּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא דִבֶּר ה' בִּי" (ו) מתחזק מיכיהו את טענת היותו נושאו של דבר ה' האמיתי. באמצעות שלילה רטורית הוא מבטא מסקנה חיובית: אתה לא תשוב בשלום, ויוכח כי אכן דיבר ה' בי! (ועל כן הופעה זו ראויה להימנות ברשימת ההופעות של הצירוף המנחה).

הנביא מול מתנגדיו, כשהצירוף 'דבר ה' משמש כצירוף מנחה בשניהם: בסיפור משפטו של ירמיהו (פרק כ"ו), ובסיפור קריעת מגילת נבואותיו בידי יהויקים (פרק ל"ו).

³ ראה דבריו בעיון יג "לדעת טוב ורע" – על היפוך המושגים טוב ורע בתודעתו של אחאב, ועל נסיונו של מיכיהו לתקן היפוך זה.

רק לאחר מות הגבורה של אחאב במלחמה ולאחר קבורתו בשומרון (שבמהלך תיאורם לא נזכר הצירוף דבר ה'), מופיע הצירוף המנחה בפעם השביעית והאחרונה במילים החותמות את סיפורנו:

לח וַיִּשְׁטֹף אֶת הַרְקָב עַל בְּרֵכַת שְׁמֶרוֹן
וַיִּלְקֹוּ הַכְּלָבִים אֶת דָּמוֹ וְהִזְנוֹת רָחֲצוּ
כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר.

כבמקומות רבים אחרים שבהם מילה מנחה או צירוף מנחה חוזרים את היחידה הספרותית, גם כאן מתבלטת ההופעה החותמת של המילה לעומת כל קודמותיה:⁴

ראשית, השורש דב"ר נכפל בה; שנית, בכל שש ההופעות הקודמות הופיע הצירוף המנחה בפי דוברים שונים.⁵ אולם ההופעה השביעית באה בלשון הכתוב, ובכך ניתנת חותמת של אמת אובייקטיבית למה שנטען בפי הדוברים השונים במהלך הסיפור.

להופעה השביעית של הצירוף המנחה 'דבר ה' ישנו יתרון נוסף: בסיפורים המתארים התגשמותה של נבואה, דבר ה' מזוהה בדרך כלל עם הנביא הנושא אותו: 'כדבר ה' בפי נביא פלוני'.⁶ אולם במקומנו מופיע הצירוף 'דבר ה' ללא ייחוס לנביא. הסיבה לכך היא שביטוי זה אינו מתקשר לדבר ה' אחד בלבד, זה המופיע בסיפורנו בפי מיכיהו בן ימלה, אלא לדברי ה' אחדים, שנאמרו בהזדמנויות שונות ומפי נביאים אחדים. וכך פירש רלב"ג את המילים החותמות את סיפורנו:

כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר – רוצה לומר:

(א) שכבר הייתה נפשו תחת נפש בן הדד 'כדבר ה' אשר דבר' (כ', מה);

(ב) ונפל ברמות גלעד 'כדבר ה' אשר דבר' (כ"ב, כ);

(ג) ולקקו הכלבים את דמו 'כדבר ה' אשר דבר' (כ"א, יט).

במותו של אחאב נתקיימו אפוא שלוש נבואות שונות, וכולן הן "דבר ה' אֲשֶׁר דָּבַר".

בחתמת סיפורנו מתגלה כי 'דבר ה'' אינו רק זה האחרון שבפי מיכיהו בסיפורנו "וְהָיָה דְבַר עֲלִיָּדָה רָעָה" – זה דבר ה' המזהיר את אחאב מפני עלייה למלחמה ברמות גלעד, מלחמה שבה ימות. דבר ה' שבפי מיכיהו בסיפורנו קשור גם לדבר ה' שבסיפורים הקודמים (כ"א–כ"א): מהם הוא נמשך, ואליהם הוא חוזר לבסוף.

⁴ ראה דברינו בעיון יג, ביחס להופעה השביעית של אחת ממילות צמד ההפכים המנחה 'טוב – רע' – "וְהָיָה דְבַר עֲלִיָּדָה רָעָה", ובהערה 23 שם.

⁵ א – בפי יהושפט; ג – בפי אחאב; ב, ד, ה, ו – בפי מיכיהו.

⁶ ראה לדוגמה: מל"א י"ז, טז; מל"ב א', יז; מל"ב י', יז.

יז. בין אחאב לשאול – עיון מסכם

בכמה מקומות בסדרות העיונים לפרקים כ', כ"א וכ"ב עמדנו על קווי הקבלה בין אחאב ובין שאול מלכם הראשון של ישראל.⁷ בעיון זה נסכם את ההקבלות הללו, נוסיף עליהן מעט, וננסה לעמוד על משמעותן.

1. מלחמה על כבוד ישראל

מלחמתו הראשונה של שאול כמלך ישראל נחש מלך בני עמון הצר על העיר יביש גלעד (שמ"א י"א), יש בה קווי דמיון אחדים למלחמתו הראשונה של אחאב בבן-הדד הצר על שומרון.⁸

אחאב מקבל את דרישתו הראשונה של בן-הדד לכניעה, כשם שאנשי יביש גלעד מציעים לנחש כניעה ועבדות: "כָּרַת לָנוּ בְרִית וְנַעֲבֹדְךָ" (י"א, א). אולם דרישתו השנייה של בן-הדד – "כִּי אִם כָּעַת מָחָר אֲשַׁלַּח אֶת עֶבְדֵי אֱלֹהֶיךָ, וְחָפְשׁוּ אֶת בְּיַתְדְךָ וְאֶת בְּתֵי עֶבְדֶיךָ, וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ וְשִׁימוּ בְּיָדָם וְלָקְחוּ" (כ', ו) – נדחית בגאון על ידי אחאב (בעצת הזקנים וכל העם): "אֵל יִתְהַלַּל חֲגַר כְּמִפְתָּח" (שם יא), והוא מוכן לצאת למלחמה בבן-הדד. כך גם דרישתו של נחש בתגובה לכניעתם של אנשי יביש גלעד, "בְּזֹאת אֶכְרַת לָכֶם, בְּנִקּוֹר לָכֶם כָּל עֵין וְיָמִין, וְשִׁמְתִּיהָ חֲרָפָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל" (שם ב), מעוררת את חמתו של שאול, המגייס את כל ישראל ויוצא למלחמה להצלת יביש גלעד ולהסרת החרפה מישראל.

המכנה המשותף לתביעותיהם של שני האויבים הללו הוא הרצון להשפיל את כבודם של ישראל.⁹ בהיחלצותם של שאול ואחאב למלחמה באויב המר הם עומדים על כבוד ישראל ובכך מקדשים את שם השם שחולל. לפיכך הם זוכים בניצחון גדול במלחמתם.¹⁰

2. חנינת מלך אויב

חטאו של אחאב בכך שחנן את בן-הדד 'איש חרמו של ה'" במקום להורגו, מזכיר מאוד את חטאו של שאול שחמל על אגג מלך עמלק בניגוד לצו החרם כנגד עמלק. את המניעים של שניהם הסברנו כמניעים דומים: העדפת האינטרס המעמדי שלהם כמלכים ("העוֹדְנוּ חַי? אָחִי הוּא!" כך שש אחאב על הידיעה כי בן-הדד בחיים), על פני צו ה' ועל פני האינטרס של עם ישראל. אף הביקורת הנבואית החרפה על מעשיהם אלו של שני המלכים דומה – שניהם נאשמים במעילה בחרם.¹¹

3. רצח בני עמם הנאמנים

חטאו של שאול בהריגת כהני נוב (שמ"א כ"ב) מקביל לחטאו של אחאב ברצח נבות. שני מקרי הרצח שביצעו שני המלכים הללו מעוררים דמיון בעיקר כשהם מושווים לחטאיהם הקודמים – חנינת אגג וחנינת בן-הדד. משני צמדי החטאים הללו ניתן ללמוד את הכלל "כל שנעשה רחמן על האכזרים, לסוף נעשה אכזר על רחמנים" (תנחומא מצורע א ביחס לשאול). השורש הנפשי המשותף לשתי ההתנהגויות הסותרות לכאורה של כל אחד משני המלכים הוא התודעה המעמדית – ניצול של המלך את מעמדו לשם טובתו האישית.¹²

4. קבלת נבואה על מוות במלחמה

לשני המלכים נתגלה מראש דבר מותם במלחמה, בטרם יציאתם אליה.

⁷ סעיפים 1–3 נידונו כבר במהלך הסדרות הקודמות וסעיפים 4–6 לא נידונו עוד. נזכיר כאן בקצרה שתי הקבלות שנידונו בסדרת עיונים אלו שלא נרחיב עליהן בעיון הנוכחי: א. בסדרת העיונים לפרק כ', בעיון ב₂ ובהערה 2 שם, הבאנו את מדרש דברים רבה המנגיד בין דורו של אחאב לדורו של שאול. ב. בסדרת העיונים לפרק כ"א 'נבות' בספר 'פרקי אליהו', עיון ד₃ ובהערה 13 שם, השווינו בין סיכום מלכותו של אחאב, הבא בפרק כ"א, בעיצומו של תיאור מלכותו וזמן רב לפני מותו, לסיכום מלכותו של שאול המופיע בשמ"א י"ד, מז–נב, גם כן בעיצומו של תיאור מלכותו וזמן רב לפני מותו.

⁸ מלחמה זו היא המלחמה הראשונה של אחאב שעליה מספר המקרא. אפשר שאכן הייתה זו מלחמתו הראשונה של אחאב (אף שזמנה היה כארבע שנים בלבד לפני מותו ברמות גלעד).

⁹ ובשני המקומות דרשו חז"ל כי תביעת המלכים האויבים הייתה ליטול את ספר התורה ולבזותו.

¹⁰ ראה בסדרת העיונים לפרק כ' עיון ג סעיפים 2–3.

¹¹ ראה בסדרת העיונים לפרק כ' עיון 3 תת-סעיפים ב–ג.

¹² ראה בסדרת העיונים לפרק כ"א 'נבות' בספר 'פרקי אליהו', בנספח עמודים 407–408; וכן בסדרת העיונים לפרק כ"ב, עיון ג סעיפים 3–4.

אלא שכאן מתגלה שאול כשהוא גבוה משכמו ומעלה מאחאב: שאול האמין בבשורת מותו שנתבשר מפי שמואל בבית בעלת האוב, ואף על פי כן יצא למלחמה זו שנכפתה על ישראל על ידי הפלשתים. הוא עשה זאת מתוך תחושת אחריות שהייתה לו כמלך לעמו¹³, ומתוך קבלת הדין ביחס לעצמו. חז"ל במדרשם התפעלו מהתנהגותו האצילית הזאת של שאול, וראו בה סיבה לזכייתו במחילה על החטאים שעשה בחייו.¹⁴

אחאב, לעומת זאת, נדרש דווקא שלא לצאת למלחמה ברמות גלעד, ההודעה הנבואית על מותו במלחמה זו שימשה כהתראה בו, שנועדה להניאו מלצאת למלחמה מיותרת זו שהוא שזים אותה. אחאב יצא לבסוף למלחמה, דווקא מתוך שלא האמין לדבר ה' בפי מיכיהו נביאו (או לפחות מתוך שפקפק בו). דבר זה עצמו הוא שהביא עליו את עונשו – למות במלחמה.

5. התחפשות

שני המלכים התחפשו סמוך למותם במלחמה, ולשניהם נזקפת ההתחפשות לחובתם. אלא שמטרות שונות ומנוגדות היו לכל אחד מהם בהתחפשותו: שאול מתחפש כדי שיוכל לברר את הגורל המזומן לו במלחמה למחרת. הוא עושה זאת כדי שבעלת האוב לא תזהה אותו כמלך ישראל, ולא תפחד מעונש על היענותה לו (שהרי "שאול הסיר קאבות ואת הידענים מהארץ" כ"ח, ג). ובכן, זו התחפשות לשם ביצוע עבירה. אולם על עבירה זו של שאילה באוב מתנצל שאול בספרו לשמואל על מצוקתו ועל רצונו העז לקבל הדרכה:

כ"ח, טו צר לי מאד, ופִּלְשֵׁתִים נִלְחָמִים בִּי
וּאֶל־לֵהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עֲנִי עוֹד
גַּם בָּיַד הַנְּבִיאִים, גַּם בְּחַלְמוֹת
וְאֶקְרָאָה לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה.

אחאב, לעומת שאול, כבר שמע מה הגורל המזומן לו, והוא מתחפש בטרם יצא לשדה הקרב כדי להימלט מגורלו, וכדי למנוע את התגשמות נבואת מיכיהו, שבסתר לבו הוא ירא ממנה.¹⁵

6. מוות הירואי במלחמה

שני המלכים הוכיחו עם מותם גבורת נפש ואחריות לעמם.

שאול עשה כן בעצם יציאתו למלחמה, שידע בידעה גמורה שיהרגו בה הוא ובניו. מתוך צידוק דינו ומתוך אחריות של מלך לעמו, יצא שאול אל המלחמה (ראה הערה 14). בראותו כי כבדה אליו המלחמה:

שמ"א ל"א, ג-ד וּמִצָּאָהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בְּקֶשֶׁת, וַיַּחַל מְאֹד מִהַמּוֹרִים.
וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל לְנִשְׂא כְּלָיו: שְׁלֹף חַרְבֶּךָ וְדַקְרָנִי בָּהּ
כִּי יָבוֹאוּ הָעַרְלִים הָאֵלֶּה וְדַקְרָנִי וְהִתְעַלְלוּ בִּי.
וְלֹא אָבָה נִשְׂא כְּלָיו כִּי יֵרָא מְאֹד
וַיִּקַּח שְׂאוֹל אֶת הַחַרְבַּב וַיִּפֹּל עָלָיָהּ.

אף אחאב, כאשר פגע בו חצו של המורה בקשת לתומו, לא ניסה להציל את חייו באמצעות עזיבת שדה הקרב לשם טיפול בפצעו. נטישה כזו, אפשר שהיה בה כדי להציל את חייו, אך הייתה מביאה למנוסתם של ישראל בעיצומה של המלחמה

¹³ לו היה שאול בורח מתפקידו, היו ישראל נמנעים מלהילחם בפלשתים, ובמקום מלחמה היה נערך טבח באנשי ישראל. עמידתו של שאול במלחמה (שהסתיימה בניצחון הפלשתים) הקטינה את ממדי האסון.

¹⁴ על הפסוק "ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים, ומחר אתה ובניך עמי..." (שמ"א כ"ח, יט) דורש מדרש שמואל (פרשה כד, ו ובכמה מקבילות):

אמר ליה (– שאול לשמואל): לית למערק? (– אין לי אפשרות לברוח?)
אמר: אין ערקת – משתיזבת (אם תברח – תינצל)
אם מקבל עליך את מידת הדין – "ומחר אתה ובניך עמי" – עמי בתוך מחיצתי!...
מיד יצא למלחמה ונטל שלושת בניו עמו...
באותה השעה קרא הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת:
בואו ראו ברייה שבראתי ושצרתי,
בנוהג שבעולם, אדם הולך לבית המשתה אינו נוטל בניו עמו מפני מראית העין (– חשש מעין הרע)
וזה יודע באמת שיהרג, ויצא למלחמה ונטל שלושת בניו עמו.
למה? שמח שמא מידת הדין פוגעת בו.

¹⁵ ראה עיון יד (המלחמה) סעיף 2.

העולה, ולנפילת רבים מהם ביד ארם. מתוך אחריותו כמלך לשלום עמו, התחזק אחאב במרכבתו בעת היותו שותת דם, והיה "מְעַמְד בְּמִרְקָבָה נֶכַח אָרָם" עד הערב. בחירתו של אחאב לקרב את מותו ולמנוע מעצמו את הסיכוי להצלת חייו, הצילה נפשות רבות מליפול ביד הארמים. רק עם תום יום המלחמה הראשון, לאחר בוא השמש ולאחר שנודע בעם דבר מותו של אחאב, עזבו אנשי ישראל את שדה המערכה בחסות החשיכה, ושבו לבתיהם בשלום.¹⁶

7. המוות כתיקון החטא

דרכיהם של שני המלכים הללו, דרכים נפתלות היו.

בראשיתם, הצלחה גדולה: היחלצות שלהם למען עמם המסתיימת בניצחון צבאי, הצלת בני עמם, והשבת כבודם הנרמס. את הניצחונות בראשית דרכם נחלו שני המלכים בסיועה של הנבואה.¹⁷

אולם בהמשך דרכם מופיע אצל כל אחד משני המלכים כישלון אישי כפול: יצרים, משוגות ורגשי גדלות גוברים על מחויבות המלכים הללו כלפי עמם וכלפי א-לוהיו. ולא זו בלבד שהם מאבדים את תחושת האחריות שהופיעה בראשית דרכם, אלא שהם מנצלים עתה את מעמד המלכותי לשם מימוש של אותן משוגות, אותם יצרים פרטיים, וזאת תוך זניחת האינטרס של בני עמם.

נראה שכישלון זה הוא האורב למלוכה מעצם מהותה. הכבוד והעצמה הכרוכים במוסד המלוכה, מסיתים בנקל את מי שזוכה בהם מן הייעוד האמיתי שלו, לשרת את העם, והופכים מכשיר לניצול טובות אישיות, אף כאשר אלה מתנגשות עם טובת העם.¹⁸

חטאם של שני המלכים גזר את דינם: לאבד את חייהם ואת מלכותם. שכן לא חטא פרטי היה חטאם, אלא היה זה מעילה בפיקדון שהופקד בידם – פיקדון המלוכה. על כן, נטל מהם בעל הפיקדון את פיקדונו.

אולם בשעתם האחרונה, בטרם כבה נרם של שני המלכים הללו, האירה השלהבת בקפיצה אחרונה טרם כבייתה, ואור אחריתם נשק באור ראשיתם: שוב התעורר היסוד החיובי באישיותם, זה המתבטא במסירות נפש למען עמם מתוך אחריותם כמלכים בישראל, עד כי שגבה אחריתם מראשיתם.

גם כי כבדו חטאיהם בחייהם, עצמו מאוד, קנו שאול ואחאב את עולמם - 'עולם הבא' – בשעה האחת והאחרונה של חייהם, שבה הוכיחו מסירות נפש. לשאול נאמר "וּמְחָר אֶתְּהָ וּבְנִיךָ עִמִּי" – ודרשו חכמים "עמי – במחיצתי"; ועל אחאב דרשו 'דורשי רשומות' "לי גלעד – זה אחאב שנפל ברמות גלעד".¹⁹

ובכן, דרך חייהם של שני המלכים אמנם נפתלת הייתה, אך סופה נשק לתחילתה, וכיפר על מה שבין תחילה לסוף.²⁰

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשע"ה
עורכת: נחמה בן אדרת

- ***** •
- בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון •
- האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> •
- האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
- משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
- דוא"ל: office@etzion.org.il •

¹⁶ כל זאת נידון בעיון טו ('מות אחאב וקבורתו') סעיף 1.

¹⁷ ביחס לאחאב, הדברים ברורים בתיאור שבראש פרק כ' ובעיונים שהקדשנו לכך בסדרת העיונים המוקדשת לפרק זה; ביחס לשאול, ראה את נבואת שמואל המקדימה את מלחמתו הראשונה – שמי"א י', ז, והיחלצותו למען אנשי יביש גלעד מתוארת היטב שם י"א, ו-יא.

¹⁸ ראה דברינו בעניין 'משפט המלך' בספר 'פרקי אליהו' עמודים 361–362.

¹⁹ ביחס לשאול, ראה הערה 14; ביחס לאחאב, ראה עיון טו סעיף 3.

²⁰ דברים דומים ניתן לומר גם על פרשת חייו של שמשון, ראה א' קריב, 'שבעת עמודי התני"ך', מעוז יצא מר, עמוד 73.